

Петков В.П.

*д.ю.н., професор, директор
Кіровоградський інститут розвитку людини,
заслужений юрист України,*

Питель А.І.

*здобувач
Харківський національний університет внутрішніх справ*

ОСНОВНІ ПРИЧИНИ ТА УМОВИ, ЩО СПРИЯЮТЬ ЗЛОЧИННОСТІ У МІСЦЯХ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Постановка проблеми. Сучасній ситуації розвитку нашої держави властиві такі риси, як зміни в політичній, економічній та інших галузях, нестабільність законодавства. Із розширенням сфери діяльності правоохоронної системи, ускладненням криміногенної ситуації, поглибленням розподілу праці за функціональними та посадовими ознаками, зростання актуальності захисту прав і свобод людини в демократичній, правовій державі, яка будується в Україні, набувають все більшого значення питання протидії злочинності, виявлення та усунення причин та умов, що спричиняють злочинності, пенітенціарна система і її реформування тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику існування злочинності у пенітенціарній системі піднімали багато зарубіжних і вітчизняних вчених, а саме: Д. Мак-Манус, М. Келлі, Алексєєв А.І., Бандурка О.М., Богатирьов І.Г та ін. Але питання відносно детермінант злочинності є актуальним і потребує всебічного і ґрунтового аналізу.

Формулювання завдання дослідження. Мета статті полягає у дослідженні основних причин та умов, що сприяють злочинності у місцях позбавлення волі.

Виклад основного матеріалу. Питання відносно детермінант злочинності є одним з основних і найбільш дискусійних. Якщо мова йде про детермінізм, то мають на увазі визнання загального взаємозв'язку та взаємодії всіх речей, об'єктів, явищ і процесів. Саме в

такому значенні термін «детермінація» увійшов у кримінологію, тобто як сукупність причин і умов, що призвели до вчинення злочину.

У кримінологічній літературі детермінанти злочинності поділяють на: соціально-економічні, соціально-правові, соціально-психологічні, організаційно-управлінські; технічні [9, с. 85]. Крім цього, в кримінопенології виділяють зовнішні особливі загальносоціальні причини так званої «каральної» злочинності та її внутрішні причини [20, с. 64].

Як визначено вченими, соціально-економічні детермінанти, у першу чергу, пов'язані з розшаруванням населення, у зв'язку з чим виникла незначна група багатих людей, прибутки яких зазвичай мають незаконне походження. Крім того, обмеженість матеріальних ресурсів і намір отримати доступ до них у будь-якому випадку, в тому числі ціною життя інших осіб, стає вирішальним стимулятором користолюбства, насильства, жорстокості. А ще, як свідчить практика, в останні роки якісно змінився склад злочинців, погіршилися їхні основні кримінологічні риси: більшість осіб – це молоді безробітні особи без освіти, віком до 30 років [12, с. 34].

Соціально-правові детермінанти злочинності лежать в основі природи покарання у вигляді позбавлення волі, яка полягає у примусовому, одностатевому скупченні на обмеженому просторі великої кількості суспільно небезпечних осіб та встановленні щодо них передбачених законом і обвинувальним вироком суду право-

обмежень. При цьому детальна регламентація їхньої поведінки, нав'язування незвичних або небажаних стосунків, постійний ґрунт для виникнення конфліктних ситуацій, відчуття незахищеності, вороже середовище, прояв стадних інстинктів, потурання примітивним бажанням, постійне очікування образи, глузу, нападу, насильства з боку тих, хто і до арешту, і до засудження вирішував свої проблеми за допомогою сили, а також наявність можливості майже безкарно (що добре знають засуджені) здійснити ті чи інші форми насильства – усе це штовхає засуджених до вчинення різних за мотивами й цілями злочинів. Тобто насильство невід'ємно притаманне місцям позбавлення волі. Хоча, з іншого боку, частина покарання для значної частини засуджених, як вважає В.А. Уткін, нерідко є необхідним поштовхом, каталізатором, який спонукає особу засудженого до правильного сприйняття заходів виправно-трудового впливу, до самовиховання, спокутування вини [24, с. 69].

Соціально-психологічні детермінанти злочинності в місцях позбавлення волі тісно взаємопов'язані зі ставленням суспільства до засуджених і оцінкою покарання останніми. На жаль, сьогодні в суспільстві панівною є ідея покарання (відплата за вчинене, помста). Це знайшло своє відображення в законодавстві (ст. 50 КК України), на практиці (згідно з висновками Комітету ООН проти катувань 30% взятих під варту та засуджених є жертвами катувань) [4, с. 27], в науці [22, с. 153].

З іншого боку, загострене переживання втрати волі у першу третину відбуття покарання стає одним із рішучих моментів порушення режиму, непокори вимогам адміністрації, втечі та вчинення інших злочинів з участю засуджених. Більш того, між змістом переживань засудженими покарання у перший період перебування в пенітенціарній установі та їх антисуспільною поведінкою існує, як стверджує А. Усс, певний зв'язок [23, с. 36].

У перші місяці перебування в умовах ізоляції від суспільства, засуджені через незначний привід вчиняють різноманітні проступки, у

тому числі порушення режиму відбування покарання, та злочини, провокують або беруть активну участь у конфліктних ситуаціях. Особливо такі неадекватні реакції є характерними для засуджених, які мають певні розлади психіки [17, с. 37].

Організаційно-управлінські детермінанти злочинності в установах виконання покарань більшою мірою пов'язані з організацією діяльності кримінально-виконавчої системи. Практика службових розслідувань фактів учинення злочинів у місцях позбавлення волі [6, С.48] та наукові дослідження з означеної проблематики [10, С.113] засвідчують, що комплекс причин і умов цих суспільно небезпечних явищ лежить у площині прорахунків адміністрації установ з питань організації режиму, охорони, нагляду, оперативно-розшукової діяльності та недосконалості реформ, що здійснюються в системі Державної кримінально-виконавчої служби з липня 1991 р.

Як нами встановлено, організаційно-управлінськими детермінантами злочинності в місцях позбавлення волі є:

а) значне перевищення фактичної кількості засуджених до позбавлення волі над установленим лімітом наповнення пенітенціарної установи, що призводить до неповної трудової зайнятості останніх, труднощів їх побутового влаштування, до неможливості охопити всіх осіб виховною, оперативно-профілактичною та іншою роботою з їх виправлення. У зв'язку з цим, як зробив висновок М. Келлі, слід використовувати всі можливості для того, щоб розказати про свої проблеми суспільству – виходити на державні структури і представників громадськості, залучати журналістів, працювати з прокурорами і судьями. Необхідно докласти максимум зусиль, щоб були почуті аргументи про те, що переповненість тюрем – це зло: для системи виконання покарань, для засуджених і суспільства в цілому [7, с. 19];

б) неукомплектованість деяких відділів і служб установ виконання покарань висококваліфікованими кадрами, у першу чергу соціально-виховного та оперативно-профі-

лактичного спрямування, а також прорахунки у доборі, розстановці, підвищенні кваліфікації кадрів, їх професійної майстерності.

Окрім цього, серед особового складу пенітенціарних установ мають місце випадки вчинення злочинів та порушень службової дисципліни. Тому важко з цього приводу не погодитися з думкою Д. Мак-Мануса, який вважає, що для забезпечення нормального функціонування в'язниці слід подбати про наявність добропорядного, підготовленого і мотивованого персоналу. Говорять про це і політики, і керівники держави, проте практика часто буває зовсім іншою – відмінною від декларацій. Досить часто ігнорують в'язничний персонал та його потреби, і немає підтверджень, що його насправді цінують [11, с. 6];

в) відсутність постійної та якісної інформації в адміністрації пенітенціарних установ про негативні явища і процеси, що відбуваються в середовищі засуджених, а головне – про конфліктні криміногенні ситуації – чи неповнота цієї інформації, а також неналежний її облік і особливо оцінка, що зумовлюється в основному незнанням посадовими особами показників криміногенних ситуацій та заходів, які необхідні для прийняття в типових випадках на даний момент, недоліками організаційної роботи щодо забезпечення безпеки, охорони та оперативної роботи;

г) невжиття своєчасних заходів із виявлення лідерів серед негативної частини засуджених, авторитетів злочинного середовища, ворогуючих угруповань та з «руйнування» їх зсередини, з метою профілактики групових і масових ексцесів, насильницьких злочинів тощо. Тобто не ведеться цілеспрямована та ефективна робота з блокування впливу кримінальної субкультури на середовище засуджених. Історія розвитку цього антисуспільного явища свідчить про те, що звичай адаптуються до змін мікросередовища, тобто ними можна управляти, на них можна впливати, хоча це дуже складний неоднозначний і тривалий процес [16, с. 214].

Технічні детермінанти злочинності в пенітенціарних установах є результатом ви-

користання застарілої морально та фізично охоронної сигналізації, інженерно-технічних засобів охорони, систем цілодобового стеження за засудженими, їх технічна недосконалість, відсутність необхідної апаратури для перевірки посилок і передач, догляду автотранспорту, залізничних вагонів, включаючи спеціальних для перевезення засуджених.

Така практика призвела до того, що, як зробила висновок Н. Карпачова, матеріально-технічна база багатьох установ у зв'язку з недостатнім фінансуванням перебуває в критичному стані і не забезпечує елементарних умов життєдіяльності людей [5, с. 13].

Кримінопенологи виділяють також такі зовнішні причини злочинності в місцях позбавлення волі, як:

а) здійснювану засобами масової інформації пропаганду «романтичного» стилю життя професійних злочинців і гастролерів; створення привабливого образу небезпечного злочинця в умовах ізоляції від суспільства, якому все дозволено та який все має, тощо;

б) міжнародні зв'язки професійної, організованої та транснаціональної злочинності, що визначає їх взаємовплив, взаємопроникнення і підтримку;

в) фінансові, економічні та інші засоби впливу, що вчиняються на будь-яку державу з боку міжнародного співтовариства (так звані «подвійні стандарти», економічні санкції тощо) [21, с. 90].

Беззаперечним є й той факт, що зовнішні детермінанти впливають на злочинність не прямо, а опосередковано – через внутрішні детермінанти. До таких науковці відносять суперечності в галузі соціального буття і суспільної свідомості покарання. При цьому детермінантами соціального буття в установах виконання покарань є різноманітні суперечності, а саме:

1. Одна з основних суперечностей полягає в тому, що, з одного боку, реалізація покарання, без сумніву, більшою чи меншою мірою виконує функції загальної і спеціальної превенції рецидиву злочинів з боку засудженого (онов-

лення, повторність дії) [3, с. 25], тобто є змістом профілактичної функції кримінально-виконавчого законодавства, а з іншого боку, виконання кримінального покарання викликає:

а) взаємне «кримінальне зараження» засуджених;

б) послаблення або розрив його попередніх не тільки соціально-негативних, а й соціально-позитивних зв'язків із сім'єю, трудовим колективом, друзями;

в) повне чи часткове виключення засуджених до позбавлення волі зі звичних умов життя, із звуженням до 10% соціально корисних функцій;

г) своєрідне звикання до правил поведінки при виконанні кримінальних покарань, особливо пов'язаних з позбавленням і обмеженням свободи, у зв'язку з детальною і жорсткою регламентацією режиму відбування покарання, тощо [19, с. 329].

2. Ще одною суперечністю є соціологічний парадокс покарання, який полягає в тому, що чим ширше і суворіше застосовується в суспільстві покарання, тим більшою мірою воно розписується у своїй безпорадності, оскільки:

– суспільство тим самим криміналізує певну свою частину, втягуючи в систему кримінальної юстиції дедалі більшу кількість населення, пропускаючи через свої «випробування» не тільки підозрюваних, обвинувачених, підсудних, засуджених, а й свідків і потерпілих;

– воно настільки хворе, що не може справитись зі злочинністю іншими методами, наприклад економічними та фінансовими, ніж репресивними;

– покарання у цьому випадку втрачає свою функцію «заякування» населення, загальної превенції і не стримує вже від вчинення злочинів, оскільки стає звичною, такою, до якої призвичаюються, справою і навіть престижною, особливо для засуджених, звільнених із місць позбавлення волі, молоді, тобто воно перетворюється на свою протилежність, стає шкідливим для суспільства.

Висновок із цього є очевидним: чим стабільнішим, сильнішим, більш об'єднаним

є суспільство, тим меншою мірою воно має потребу застосовувати покарання, а якщо і застосовує, то найбільш легкі, що є альтернативними до позбавлення волі. У цьому відношенні досвід деяких зарубіжних країн – це приклад того, коли покарання застосовуються рідко, а якщо і застосовуються, то вони, як правило, не пов'язані з ізоляцією особи від суспільства (пробація, умовне засудження, домашній арешт, тощо). Більше того, рівень злочинності там є невисоким порівняно з іншими розвинутими країнами, які ігнорують вказаний досвід. Таким чином покарання породжує нове покарання – у вигляді вчинення злочинів із боку засуджених.

3. Економічні протиріччя покарання [19, с. 332]:

а) застосування такого покарання як позбавлення волі в Україні (понад 30% у структурі заходів державного примусу):

– держава не в змозі не тільки утримувати засуджених, а й тих, які їй служать, – персонал пенітенціарних установ, тому вимушена йти на його скорочення та збільшення співвідношення між засудженими і працівниками кримінально-виконавчих установ (1:6) [13, с. 74]. За офіційними даними кримінально-виконавча система України фінансується тільки на 30% від потреб [5, с. 14]; що породжує факти корупції, неслужбових зв'язків, призводить до випадків проникнення на об'єкти, які охороняються, заборонених предметів;

– примітивне, низькопродуктивне, спрощене виробництво, розраховане на малокваліфіковану працю, низькі заробітки засуджених тощо породжує низку об'єктивних детермінант злочинності;

– взяття державою на себе обов'язку з часткового утримання засуджених (ст. 121 КВК України), з одного боку, лягає тягарем на державний бюджет України, включаючи потерпілих від злочину, та посилює протиріччя в суспільстві і тим самим – у галузі покарання, а з іншого боку, зводить до мінімуму каральні властивості позбавлення волі, посилюючи соціологічний парадокс покарання;

б) обмеження волі, оскільки:

– власники підприємств, установ і організацій різних форм власності не можуть забезпечити роботою населення, яке проживає біля виправних центрів, а створення власної виробничої бази в цих установах є справою досить енерговитратною та безнадійною, як і в колоніях через недостатні фінансові та матеріально-технічні ресурси;

– у більшості випадків засуджені використовуються на низькооплачуваних, шкідливих, важких та інших видах робіт, що перетворює це покарання за наслідками на ще більш тяжке, ніж позбавлення волі, та штовхає засуджених до втеч та інших злочинів;

в) інших покарань, коли:

– загальні економічні суперечності, що викликають безробіття, бідність населення тощо, позначаються і на засуджених до покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, створюючи умови для вчинення злочинів, особливо корисливої спрямованості;

– руйнація старої радянської економічної системи та повільне створення нової національної призвели до фактичної неможливості виконання таких альтернативних покарань, як громадські роботи, виправні роботи, штрафи, тощо.

4. Невідповідність між метою і функціями покарання: 1) призначення та виконання кримінальних покарань, коли воно застосовується виключно на підставі юридичних посилок складу злочину (ст. ст. 2, 65 КК України), без урахування причинного механізму злочинної поведінки, індивідуальних, психічних і психофізіологічних характеристик злочинця, оскільки цією проблемою не зобов'язаний займатися жоден державний орган, хоча, як свідчить практика, виконувати покарання можна тільки на основі всебічного і повного вивчення особистості засудженого.

5. Суперечності між законною владою, якою є адміністрація кримінально-виконавчих установ, і владою так званих «авторитетів» і лідерів злочинного середовища, що

знаходить своє відображення або в компромісах між ними, або в протидії як з першою, так і з другою.

6. Різкі суперечності:

– між виконанням покарання у вигляді позбавлення волі та іншими кримінальними покараннями, що реалізуються різними органами виконання покарань (ст.ст. 11–19 КВК України) та причетними до цього процесу територіальними ОВС;

– між діяльністю пенітенціарних установ та іншими правоохоронними органами, що викликано більшою мірою відсутністю належної взаємодії, управління і координації їхніх зусиль у вирішенні завдань боротьби зі злочинністю.

Крім цього, частиною особливих внутрішніх детермінантів злочинності в місцях позбавлення волі є суперечності, які лежать у площині суспільної свідомості покарання, а саме: з одного боку, на вертикальному рівні, де є результатом мотиваційної діяльності засуджених і співробітників, а з другого боку, – по горизонталі, де мають особистісно-мікросередовищний характер. Ці суперечності, як вважає В.Ф. Пирожков, є результатом взаємодії звичаїв, традицій людей, поведінки і моралі та стереотипів злочинного середовища («злочинної субкультури») з однорівневими загальнолюдськими цінностями культури тощо [15, с. 263].

Крім вищезазначених можна виділити причини і умови, які, на нашу думку, недостатньо розкриті науковцями в кримінологічній літературі:

– низький рівень організації профілактики злочинів у колоніях;

– поверхова інформованість персоналу кримінально-виконавчої системи про особистість ув'язнених під варту і засуджених;

– неналежне проведення оперативно-розшукової діяльності серед засуджених;

– низький стан взаємодії установ виконання покарань з іншими правоохоронними органами, особливо в частині обміну інформацією щодо засуджених та інших осіб, від-

сутність координуючих механізмів з цих питань;

– застаріла практика ведення офіційних персональних обліків на засуджених у колоніях і СІЗО;

– проблеми відомчої взаємодії, у тому числі всередині конкретної установи.

Висновки. Відповідно до проведеного аналізу з питання причин і умов злочинності в пенітенціарних установах, варто запропонувати такі шляхи їх виявлення, блокування, нейтралізації, усунення.

1. Детермінанти злочинів у місцях позбавлення волі мають як загальносоціальний (на рівні суспільства), так і внутрішній (на рівні установи) характер, де пріоритетними, у свою чергу, є останні через специфіку кримінально-виконавчих відносин, існуючу субкультуру засуджених та природу покарання у вигляді позбавлення волі. Тому так важливо залучати до боротьби зі злочинністю в місцях позбавлення волі всі можливі «зовнішні» інститути держави і суспільства, включаючи використання інформаційних систем, створених відносно осіб, які стоять на профілактичних обліках; відомості про засуджених, отриманих у ході опитування близьких родичів та інших осіб, які перебувають на побачення; дані громадських організацій, трудових колективів, інших неспеціалізованих суб'єктів профілактики злочинів.

2. Самоізоляція кримінально-виконавчої системи від інших державних органів, у першу чергу правоохоронних, з одного боку, та безініціативність, інертність тощо останніх, з іншого боку, не дає можливості створити реальні механізми впливу на злочинність, особливо на стадії ранньої профілактики.

3. Низький рівень взаємодії пенітенціарних установ з правоохоронними органами, особливо в частині створення інформаційних систем щодо явищ та особи злочинця, використовується засудженими як одна з умов

вчинення повторних злочинів. У той самий час, необхідність комплексного підходу до організації протидії злочинності зумовлена, як зробив висновок П. П. Осипов, складністю структури причин і умов, що сприяють вчиненню злочинів [8, с. 69].

4. Внутрішня дисгармонія та відомча зашореність, певний ступінь секретності, тощо, що має місце між службами колонії, призводить до того, що не спрацьовує система заходів профілактики повторної злочинності в установах виконання покарань. У найзагальнішому вигляді ці детермінанти злочинів можна назвати як, перш за все, різноманітні недоліки та прорахунки діяльності установ виконання покарань в: організації праці та побуті засуджених, забезпеченні режиму їх тримання, проведенні виховно-кореляційних та профілактичних заходів тощо. За нинішніх умов, як зазначає низка вчених, коли адміністрація колонії вперто бореться за виживання, засуджені нерідко виявляються віддані самі собі, опиняються у ситуації безнаглядності і безконтрольності [1, с. 245].

5. Високий рівень латентності злочинності не тільки вносить елементи дестабілізації правопорядку в пенітенціарних установах, а й детермінує різноманітні злочинні прояви з боку засуджених. Згідно з висновками вчених негативні наслідки латентної злочинності є багатограними. Поряд з тим, що латентна злочинність знижує цінність кримінальної репресії, перешкоджає встановленню фактичного стану злочинності, створюючи перешкоди в організації боротьби зі злочинністю, включаючи профілактичну діяльність. Так, за результатами досліджень учених, реальний обсяг злочинності, принаймні, в два рази перевищує дані офіційної статистики [1, с. 249]. Саме ці обставини слід, на нашу думку, враховувати при організації профілактики злочинів у пенітенціарних установах.

Анотація

Охарактеризовано основні причини та умови, що сприяють злочинності у місцях позбавлення волі, визначено шляхи їх виявлення, блокування, нейтралізації, усунення.

Ключові слова: детермінанти злочинності, причини та умови, місця позбавлення волі, відбування покарання.

Аннотация

Охарактеризованы основные причины и условия, которые способствуют преступности в местах лишения свободы, определены пути их выявления, блокирования, нейтрализации, устранения.

Ключевые слова: детерминанты преступности, причины и условия, места лишения свободы, отбывание наказания.

Pietkov V.P., Pytel A.I. The main reasons and conditions conducive to crime in detention facilities

Summary

Characterized the main reasons and conditions that assist the crime in places of detention, defined the ways of their revealing, blocking, neutralization, elimination.

Key words: determinants of crime, reasons and conditions, places of detention, serve a jail sentence.

Список використаних джерел:

1. Алексеев А.И. Криминологическая профилактика: теория, опыт, проблемы: монография / А.И. Алексеев, С.И. Герасимов, А.Я. Сухарев. – М. : НОРМА, 2001. – 496 с.
2. Бандурка А.М. Преступность в Украине: Причины и противодействие: монография./ А.М. Бандурка, Л.М. Давыденко – Х.: Основа, 2003. – 368 с.
3. Богатирьов І.Г. Про створення системи ресоціалізації засуджених / І.Г. Богатирьов // Проблеми пенітенціарної теорії і практики. – К., 1998. – № 3. – С. 22 – 28.
4. Висновки і рекомендації Комітету ООН проти катувань: Україна. Розгляд доповідей, поданих державами – учасницями 21 листопада 2001 року // Аспект. – Донецьк, 2002. – № 1 (6). – С. 27 – 28.
5. Дотримання прав людини в місцях позбавлення волі: (витяг з доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини за 1998-1999 рр.) // Аспект: Інформ. бюл. – Донецьк: Донецький меморіал, 2001. – № 3(4). – С.12-15.
6. Інформаційний бюлетень ДДУПВП. – К., 1998. – № 1. – 110 с.
7. Келли М. Судебная практика и переполненность тюрем / М. Келли // Аспект: Інфор. бюл. – Донецьк, 2003. – № 2. – С. 19–20.
8. Комплексное изучение системы воздействия на преступность (методологические и теоретические основы) / Под ред. П.П. Осипова. – Л.: Изд. ЛГУ, 1978. – 88 с.
9. Криминология: учебник / Под ред. В.Н. Бурлакова, Н.М. Кропачева. – СПб., 2002. – 386 с.
10. Криминологія і профілактика злочинів: курс лекцій: Особлива частина / За ред. О.М. Джужи. – К., 2000. – 230 с.
11. Мак-Манус Д. Роль персоналу у забезпеченні прав людини у в'язниці / Д. Мак-Манус // Аспект: Інформ. бюл. – Донецьк, 2003. – № 2(10). – С. 5–8
12. Маляренко В.Т. Про соціальну зумовленість і справедливість покарання / В.Т. Маляренко // Вісник Верховного Суду України. -2002. – № 3 (31). – С.32-44.

13. Оперативно-службова та виробничо-господарська діяльність органів і установ виконання покарань у 1997 році. – К.: Інформ. бюл. Голов. упр. виконання покарань МВС України, 1998. – № 20. – 113 с.
14. Петков В.П. Управління виховно-виправним процесом і злочинність (історія та сучасність): навчальний посібник / В.П. Петков. – Кіровоград : КірюОІ НУВС, 2005. – 796 с.
15. Пирожков В.Ф. Кримінальна психологія: в 2 кн. / В.Ф. Пирожков. – М.: Ось-89, 1998. – Кн. 1. – 304 с.
16. Преступность среди социальных подсистем. Новая концепция и отрасли криминологии / Под ред. Д.А. Шестакова. – СПб., 2003. – 353 с.
17. Профилактика самоубийств: Краткое руководство по суицидологии для работников пенитенциарной системы / Соч. А.Н. Маховиков, В.А. Розанов, Р. Стилха. – Одесса, 2001. – 54 с.
18. Радов Г.О. Першочергові проблеми пенітенціарної політики України / Г.О. Радов // Актуальні проблеми сучасної пенітенціарної політики України. – К.: КІВС при УАВС, 1996. – С. 3–6.
19. Старков О.В. Концепция особенных общественных причин и условий наказательной преступности / О.В. Старков // Преступность сред социальных подсистем. – СПб., 2003. – С. 328–342.
20. Старков О.В. Основы криминопенологии / О.В. Старков // Преступность среди социальных подсистем. Новая концепция и отрасли криминологии / Под ред. Д.А. Шестакова. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003. – 353 с.
21. Старков О.В. Что делать с преступностью? / О.В. Старков // Наказания: законность, справедливость, гуманизм. – Рязань, 1993. – С. 87–92.
22. Степанюк А.Х. Актуальні проблеми виконання покарань (сутність та принципи кримінально-виконавчої діяльності: теоретико-правове дослідження): дис. ... д. юрид. наук.: 12.00.08 / А.Х. Степанюк. – Х., 2002. – 393 с.
23. Усс А.В. Конфликты между осужденными, сопровождающиеся насильственным посягательством (по материалам ИТК строгого режима) / А.В. Усс. – Красноярск : Изд-во Красноярского университета, 1984. – 64 с.
24. Уткин В.А. Наказание и исправительно-трудовое воздействие / В.А. Уткин. – Томск : Изд-во Томск. ун-та, 1984. – 189 с.